

fahs

Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

NUMMER 2 APRIL 2013 27. ÅRGANG

Karlebo Kirke c/o .92

Karlebo Kirke. Billedet har oprindeligt været vist i farver på Karlebo lokalhistoriske forenings forside i særudgaven december 2012 af "Rytterskolen"

Nyt fra bestyrelsen

Kære medlemmer

Årbogen 2012 forventer vi kommer snarest. Kontingentet for 2013 og 2014 gælder for samarbejdsprojektet med Niels Richter-Friis. Det er en bog i 2 bind, som handler om Tisvilde Hegn. Hovedforfatter er Flemming Rune. Bøgerne kommer til at se ud som de andre bøger vi har fra vores samarbejdspartner.

Artiklen i dette blad af Bjørn Westerbeek Dahl: Præstemordet i Karlebo - Dementi af et drab har tidligere været bragt i et særnummer af Karlebo Lokalhistoriske Forenings medlemsblad "Rytterskolen" December 2012.

Margrethe Krogh som jo styrer foreningens medlemsfortegnelse har gjort mig opmærksom på, at der desværre er medlemmer, som endnu ikke har betalt kontingentet for 2013.

På bestyrelsens vegne
Eva Stennicke

Kontakt til foreningen:

Eva Stennicke
E-mail: eva.stennicke@mail.dk
Tlf.: 49 28 36 38
Adresse: Frederiksborg Amts Historiske
Samfund v/Eva Stennicke
c/o Biblioteket Kulturværftet,
Allegade 2
3000 Helsingør

fahs

FAHS

Medlemsblad for Frederiksborg Amts
Historiske Samfund

Eva Stennicke (ansvh.)

Tryk: Nofoprint

Tilrettelæggelse og layout: Eva Stennicke

FAHS udkommer 4 gange årligt,
februar, april, august, november.
Artikler sendes til redaktøren.

Bestyrelsen:

Eva Stennicke (formand)

Niels Nielsen (næstformand)

Anders Alsløv (kasserer)

Torben Bill-Jessen (ture og foredrag)

Margrethe Krogh Sørensen (sekretær)

Rolf Kjær Hansen

Kirsten Baunegaard

Verner Bylov Larsen

Kontingent indbetaling: Nordea,
Registreringsnummer: 2670
Kontonummer: 4374709599

På www.fahs.dk finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag.

Desuden registeret til årbøgerne 1906-2000 samt en oversigt over de ældre årbøger, som foreningen stadig har til salg.

Dementi af et Drab

Af Bjørn Westerbeek Dahl

Til de mange frygtelige beretninger fra den svenske besættelse af Danmark under 2. Karl Gustav Krig 1658-60 hører historien om "præstemordet i Karlebo".

Det blev oprindeligt fortalt, at præsten i Karlebo Sogn blev brutalt skudt "af de Svenske paa hans Prækestoel i Karleboe Kirke" midt under en gudstjeneste. Således lyder det i Giessings "Jubel-Lærere" fra 1779, der omtaler drabet på Christian Jensen Bircherod i en note til den berømte Birkerødpræst Henrik Gerners biografi¹. Herfra vandrede historien over i Wibergs Præstehistorie og fandt videre vej over i den heroisk-nationale skønlitteratur, hvor den optræder i H. F. Ewalds roman "Svenskerne på Kronborg" fra 1867².

Ingen af de forfattere, der har beskæftiget sig med sagen, kunne dengang vide, at kilderne godt nok indeholdt et element af sandhed, for præsten i Karlebo blev myrdet under krigen, men resten må tilskrives mytens fantasiverden. Dette påviste allerede kirkehistorikeren Bjørn Kornerup i en artikel i Kirkehistoriske Samlinger i 1939-41³: Historien kunne ikke umiddelbart belægges med de originale

aktstykker, idet justitsprotokollen fra Hørsholm Birk fra 1650'erne er gået tabt, men Kornerup havde fundet frem til et referat af et efterfølgende forhør i en pakke "henlagte sager" i Danske Kancellis arkiv i Rigsarkivet. Det vedrørte "kriminalsagen" mod en vis Anders Eriksen fra major Glandorfs Kompagni, der havde ligget som sauvegarde (sikkerhedsvagt) i Karlebo i Hørsholm Len og der havde dræbt præsten ("den Priester entleibet").

Forhøret er dateret 14. august 1660 og førtes ved generalmajor Christoph Delphicus von Dohnas Infanteriregiment⁴. Regimentet var svensk, og forhøret foregik derfor på svensk territorium efter dets evakuering fra Nordsjælland i juli 1660. Hvor det præcis lå i august 1660, og hvor forhøret der-

Christian Jensen Bircherod er portrætteret på faderen Jens Hermansens epitafium i Birkerød Kirke.

for foregik, vides ikke, da dele af regimentet blev ført fra Danmark til Svensk Pommern og andre dele til det egentlige Sverige⁵.

Forhøret er forfattet af auditøren Christian August Heinitz, der udspurgte en sergent ved navn Peter Nagel fra kaptajn Elventhals Kompagni. Nagel havde været indkvarteret i Karlebo på det pågældende tidspunkt. Sammen med sin løjtnant, der som Anders Eriksen også var sauvegarde i Karlebo, havde han siddet og drukket med præsten i dennes bolig. Præsten havde villet skændes med løjtnanten, men da han til sidst havde taget en øxe i hånden, var løjtnanten og Nagel fortrukket fra stedet.

Hvad der videre var sket, vidste Nagel derfor ikke noget om – uden hvad han senere havde hørt fra andre: Anders Eriksen havde sammen med kromanen i Karlebo, som han var indkvarteret hos, siddet i kapellanens værelse, der lå i præstegården, da kapellanen var kommet ind og havde fortalt, at nu var der blevet fred. Kromanen havde herpå henvendt sig til Anders og bedt ham forsvinde. Han havde nu tålt ham længe nok, og derfor skyldte han ham ikke mere; og man havde nu danske herrer, skal han have sagt. Anders Eriksen var derefter gået ind til præsten og havde bedt

denne anmode bønderne om ikke at tale med "løse" ord til ham på den måde. Det havde præsten afvist med den bemærkning, at Anders ikke havde noget med bønderne at gøre. Samtidigt havde præsten slået ham i brystet, så han var faldet til jorden, og da han havde rejst sig igen, havde præsten slået et stort hul i hans pande med et ølkrus. Anders var derefter løbet ud, men han havde derefter prøvet at hale præsten ud af rummet ved at slå et vindue i stykker med sin kære. Herefter var han gået hjem til sit kvarter sammen med kroværten. Også præsten havde villet ud til Anders, men han var blevet forhindret i dette af kapellanen og andre tilstedeværende.

Karlebo gamle Kro. Krovirksomheden går tilbage til 1500-tallet. Foto: LAFA. Fredensborg Arkiverne via Danskebilleder.dk.

Hermed ville historien være endt, om ikke præsten ved midnatstide havde opsøgt Anders i hans logi og undervejs samlet nogle sten op. Med truslen om at få dem i hovedet havde Anders måttet bruge "den yderste udvej" ("die Extremität"). Underforstå-

et: Handle i selvforsvar ved at skyde præsten.

Udsagnet blev bekræftet af en unavn-givet fourer^o fra regimentet, der fortalte, at han efter drabet var blevet kaldt fra Køge til Karlebo for at undersøge sagen nærmere og indlede forhør sammen med en lokal foged. Han tilføjede dog, at kapellanen og kromanden ikke havde reageret på hans og fogedens ønske om et forhør. Han var derfor redet tilbage til Køge og havde der fremstillet resultatet af undersøgelsen over for sine foresatte⁷.

Det er Kornerups fortjeneste, at han har fundet frem til det svenske forhør, der fik sat tingene i perspektiv og dermed punkteret den oprindelige myte. Fra at være et uskyldigt offer, der tilmed var midt i en gudstjeneste, blev præsten nu fremstillet som den aggressive part og Anders som den forfulgte uskyldighed, der blot havde handlet i selvforsvar.

Men det må indrømmes, at hændelsen forekommer uigennemskuelig, og man står tilbage med det grundlæggende spørgsmål om, hvorfor præsten i den grad lod sig hidse op over, hvad der synes at være en ren bagatel. Så kan man bedre forstå kromandens ønske om, at Anders nu pakkede sig og rejste hjem. Det var et synspunkt, som mange danskere delte i maj 1660

og havde ønsket siden august 1658. Var præsten bekymret for at fremstå som den, der nu forsvarede den svenske besættelsesmagt? Eller var der helt andre motiver til hans ophidselse? Var Anders Eriksen i virkeligheden en dansker, der havde taget svensk tjeneste, måske allerede da svenskerne førte krig i Tyskland og Polen og kun ved et tilfælde var blevet repræsentant for en magt, der havde besat hans fødeland?⁸ I så fald kunne der være mere at hævne. Ja, alt dette ved vi intet som helst om, og kan man heller næppe trænge til bunds i.

Derimod var der efter Bjørn Kornerups fund et par faktuelle forhold ved drabet, der må vække undren: Kornerup daterer begivenheden via en oplysning i Jens Bircherods dagbøger til den 26. april 1659⁹. Og det passede efter Kornerups opfattelse fint med en efterfølgende ordre fra Frederik den 3. til Københavns biskop Hans Svane om at udnævne Gregers Hansen fra Roskilde til ny præst i Karlebo allerede den 30. april 1659¹⁰.

Ifølge Kornerup var der således gået 1½ år, før retshandlingen mod Anders fandt sted med afhøringer og dom. Det kan synes lang tid, men det kunne jo være en naturlig følge af de usædvanlige forhold under den svenske

besættelse, og utænkeligt for Kornerup var det ikke, at tidsforskydningen var et resultat af fredsslutningen i maj 1660 og den endelige evakuering af svenske tropper i Nordsjælland i juli 1660. I det lys kunne det jo passe fint, at det danske retssystem kom i gang igen i løbet af august.

Mere mærkeligt måtte det dog være, at forhøret refererer til, at skænderierne var blusset op, da kapellanen havde meddelt, at der "nu var blevet fred" ("nunmehr Friede sey"). D.v.s. at forhøret daterer drabet til den dag, hvor fredsslutningen mellem Danmark og Sverige efter Karl Gustavkrigene blev underskrevet. Det skete den 27. maj 1660, hvilket Kornerup naturligvis godt var opmærksom på, men han slog det hen med det argument, at der efter svenskernes mislykkede storm på København natten til den 11. februar 1659 netop var en periode, hvor en fredsslutning som følge af allieret mægling var i sigte. Og dette var efter hans mening netop det, der blev hentydet til.

Den forklaring synes imidlertid ikke holdbar: Den 18. april 1659 havde de nederlandske generalstater godt nok accepteret et forslag fra England og Frankrig om, at Roskildefredens bestemmelser fra februar 1658 skulle være bærende i en kommende freds-

slutning, men først den 11. maj endes de tre lande om et traktatudkast. Det er således lidet sandsynligt, at nederlændernes indrømmelse i april skulle være blevet opfattet som en "fredsslutning", der skulle fejres i Karlebo den 26. april, for så vidt man her i det hele taget havde nået at få nyheden på det tidspunkt. Og havde man fået den, så var forhandlinger mellem de tre stormagter jo ikke det samme som en fredsslutning, da hverken Danmark eller Sverige havde accepteret de vilkår, som stormagterne havde fremsat.

Datoen for Bircherods død er dog ubestridelig. Den fremgår som omtalt af Jens Bircherods dagbog den 26. april 1659 og indirekte i forsøget på fra dansk side at udnævne en ny præst i embedet 30. april 1659. Hertil kommer, at skiftet efter Christian Jensen Bircherod blev foretaget den 11. maj 1659¹¹.

Kornerup havde fremdraget yderligere en kilde til sit præstemord: Således citerer han også ridefoged Lorentz Tuxens regnskab for Hørsholm Len 1660-61, hvor udgifterne til rettergangen og exekveringen af dommen mod Anders Eriksen er noteret. Det var ganske vist en "tom" udgiftspost, da boet efter "den døddrevne" præst skulle betale disse udgifter, så den er

ikke så oplysende, som man kunne ønske sig:

Men ud for denne indførsel har en fremmed hånd noteret, at denne præst var indsat af de svenske og blev dræbt "den dag freden blev publiceret". Selv ikke disse oplysninger fik Kornerup til at ryste på hånden, og han bortforklarer det med, at det var to "positive Urigtigheder", om end han gav en lidt tåget forklaring om, at Christian Jensen Bircherod måske havde fået et nyt kaldsbrev eller bekræftet sit kald af svenskerne. Det turde i så fald have været uden fortilfælde.

Denne diskrepans opfangede lokalhistorikeren Mogens Wellendorf, der i en artikel i "Karleborgeren" i 1988 offentliggjorde en overraskende ny kilde til drabshistorien¹²: I skifteprotokollen for Hørsholm Birk for 1660 havde han fundet et skifte over en tidligere ukendt præst i Karlebo ved navn Jens Andersen, og som angiveligt "måtte lade sit liv"¹³.

Det fremgår ikke af skiftet, hvornår Jens Andersen blev dræbt. Det er er dateret 17. december, men et syn over hans bo var blevet foretaget allerede den 29. maj, altså to dage efter fredsslutningen, så mon ikke det netop er sket den 27. – den dag, da der "nu var blevet fred" ("nunmehr Friede sey")?

Degnen Peder Nielsen havde en fordring i boet, idet han "til sig annammet for Bekostning paa dend sal: Mand, Hr Jenssis Begraffuelsse, Penge 28 dlr. 1 mk. 4 sk.". Det er tydeligt, at Jens Andersen var en yngre mand, der ikke havde kone og børn, og af hvis slægtninge kun en unavngiven fader er nævnt.

Mogens Wellendorf mente, at den Anders, der nævnes i forhøret i august 1660 angik dette mord. Godt nok er drabsmandens navn uheldigvis ikke nævnt i skiftet, men mon dog ikke den "person", der her omtales, har været Anders Eriksen? Det synes tilmed at kunne underbygges af de oplysninger i forhøret, der hos Bjørn Kornerup krævede tvivlsomme bortforklaringer.

Såvel påtegningen i lensregnskabet som tidspunktet for afhøringerne ved Dohnas Regiment i august samt oplysningen om fredsslutningen gør det nagelfast, at drabet fandt sted den 27. maj 1660 – og ikke den 26. april 1659. Disse kilder angår altså ikke Bircherods død, men den hidtidigt så upåagtede Jens Andersens.

Det kan forekomme mærkeligt, at der pludseligt kan dukke en ny præst op, men præsterækkerne fra 1600-tallet er ikke komplette: Vi ved således heller ikke meget om Jens Andersen, ja, fak-

tisk ingenting! Påskriften i Hørsholm Lens regnskab oplyser, at han var indsat af "de svenske", d.v.s. var indsat af den svenske biskop over Sjælland Zacharias Kling, der 1658-60 udøvede en række funktioner i den danske biskop Hans Svanes sted, mens denne opholdt sig i det belejrede København. De nærmere omstændigheder omkring Klings administration af de biskoppelige opgaver kendes ikke, men til de helt basale funktioner, må naturligvis have hørt udnævnelse af præster, når og hvor der var brug for det. Kling udpegede tilsyneladende ikke svenske teologer til disse embeder, for svenskerne var ikke interesseret i at forsvenske Sjælland på dette tidspunkt, men man valgte som præst i Karlebo Sogn en person, der med sit navn "Jens Andersen" kun kan have været af dansk afstamning. Han er ikke entydigt identificeret, men han kan være den "Jens Andersen Sæby", der blev immatrikuleret på Københavns Universitet som student fra Ålborg Latinskole i 1652, og som i de mellemliggende år kan have uddannet sig til præst, men sikker kan man jo ikke være med et så almindeligt navn¹⁴.

Hans skifte omtaler alene hans far, der fra sønnens bo reddede sig en kistebænk med en gammel sadel og et stegespid. Han nævnes ikke ved er-

hverv, navn eller hjemsted. Af Jens Andersens patronym kan man dog regne ud, at han har heddet Anders, men det er også alt.

Selvom Zacharias Kling udnævnte danske præster under den svenske besættelse af Sjælland, så hindrede det ikke, at man fra dansk side forsøgte at udnævne en ny præst i Karlebo: Strax efter Christian Jensen Bircherods død den 26. april 1659 beordrede Frederik den 3. Hans Svane til at examinere og i bedste fald ordinere studenten Gregers Hansen som sognepræst i Karlebo. Det skete angiveligt på dronning Sophie Amalies vegne, idet hun jo havde fået tillagt Hørsholm Len og dermed havde retten til at indsætte præster i de kirker, der hørte til lenet, således også i Karlebo¹⁵. Når ordren i det hele taget er kommet i stand, kan det skyldes, at man mente, at svenskerne respekterede dronningens rettigheder på hendes godser.

Gregers Hansen var født omkring 1630 i Roskilde og var blevet immatrikuleret ved Universitetet i 1650, så han var som Jens Andersen rimeligvis moden som "kandidat" på denne tid. Når man fra dansk side ønskede ham som sognepræst i Karlebo, skyldtes det sandsynligvis, at Gregers Hansen var dybt involveret i det mislykkede

forsøg på at tilbageerobre Kronborg fra svenskerne i forsommeren 1659, og herfra kunne operere friere. Uheldigvis for Gregers Hansen blev han den, der ved en uagtsomhed kom til at røbe konspirationen og efter at være tilbageholdt af svenskerne, forsvinder han ud af historien i løbet af sommeren 1659. I forbindelse med tilbageholdelsen omtales han som "studiosus", og præst i Karlebo blev han altså ikke, hvad enten han nu ikke har kunne bestå Hans Svanes examination, eller svenskerne er kommet ham i forkøbet med udnævnelsen af Jens Andersen¹⁶.

Det er Mogens Wellendorfs fortjeneste at have fundet frem til Jens Andersen og omtalen af drabet på ham, men uheldigvis fastholdt han, at også Christian Jensen Bircherod var blevet dræbt, og hans konklusion herom var udtrykt ganske klart: "Men én ting står dog fast, der var to præstemord i Karlebo: Christian Bircherod 26. april 1659 og Jens Andersen 27. maj 1660".

Umiddelbart kan man spørge, hvilke kilder, der angiver, at også Christian Jensen Bircherod blev myrdet? Svaret er et klart: Ingen – absolut ingen: Og tilmed er der flere forhold, der tyder på, at han døde en ganske naturlig

Karlebo Kirkes prædikestol fra 1584. Foto: JEC. Billedet var bragt i farver i særnummeret fra 2012 af Karlebo Lokalhistoriske Forenings Rytterskolen.

død, om end i en forholdsvis ung alder.

Jens Bircherods dagbog er blevet omtalt flere gange tidligere. Han var en nevø til Christian Jensen Bircherod og var i 1659 kun var 1 år gammel. Det hindrede ham dog ikke senere i livet at skrive en retrospektiv dagbog, der som udgangspunkt havde hans eget fødselsår. Oplysningerne fra de tidlige år er ganske fyldige, men de er naturligvis andenhåndoplysninger, hvoraf en del tydeligvis stammer fra almen udbredte kronologiske skildringer. Men her og der skinner det igennem, hvad Bircherod har hørt sine forældre og slægtninge meddele om

krigen og den svenske besættelse: Familien boede i Odense – godt nok langt fra Karlebo, men han noterede alligevel farbroderens død, der omtales på følgende måde under datoen 26. april 1659: "Døde i Karlebo Præstegaard på Sjælland Hr. Christian Bircherod, sognepræst til samme Karlebo Menighed." Begivenheden er ikke kendt i andre samtidige kilder, og indførslen i Bircherods dagbog må sandsynligvis henføres til de oplysninger, der hører familietraditionen til. Jens Bircherods far, der jo var bror til Christian Jensen Bircherod var i øvrigt medarving i hans bo, og overtog en grøn seng med himmel til en værdi af 4 dlr., en rød toårig fole til 3 dlr., et hjørneskab i hans kontor til 1 dlr. 1 mk. og endeligt en sølvkande til 17 dlr. Jens kunne altså i sit barndomshjem betragte effekter fra farbroderens bo, og han ville naturligvis have fået fortalt historien om drabet, hvis denne var blevet myrdet.

Og har man skånet den lille dreng for disse oplysninger, er det påfaldende, at Jens Bircherod ikke senere har fået oplysningen. Det ville ellers være ganske naturligt og i forlængelse af dagbogens øvrige oplysninger om Bircherodfamiliens forhold under krigen. Af dagbogens omtale får man derfor det indtryk, at Christian Jensen Bircherod er død en ganske naturlig – og udramatisk – død.

I den liste over begravelsessteder i Karlebo Kirke, der findes i kirkebogen for 1692-1767, nævnes præstemordet heller ikke. Her fortælles blot, at Hr. Christian Bircherod blev "nedsat" i begravelsen i maj 1659 – og at hans hustru fulgte ham i august samme år – ikke et ord om drab eller mord¹⁷.

Det er også mærkeligt, at Kornerup, der citerer Bircherods dagbog, ikke har studset over det forhold, at det her tydeligt nævnes, at præsten døde i præstegården, hvor det af forhøret fra august jo klart fremgår, at drabet foregik i Anders Eriksens logi på kroen.

Der savnes altså fuldkomment belæg for, at Christian Jensen Bircherod skulle være blevet dræbt, og der synes altså ikke at være tale om to præstemord i Karlebo, men kun ét, nemlig drabet på Jens Andersen.

Der er muligvis en overraskende forbindelse mellem Christian Jensen Bircherod og den senere så ulykkelige salvegarde Anders: I det omfangsrige skifte over Bircherod nævnes det, at salvegarden "Anders Finde" skulle betænkes med 4 daler 2 mk., fordi han hentede hr. Peder i Øster Egesborg. Peder Pedersen Hie var sognepræst i Øster Egesborg en 7-8 km nordøst for Vordingborg og bror til

Bircherods hustru, Dorethe Pedersdatter.

I skiftet omtales sauvegarden som "Anders Finde", og han var altså fra Finland eller havde måske blot været i eller haft en tilknytning til Finland. Yderligere oplysninger om ham savnes, så det kan ikke afgøres med usvigelig sikkerhed, om han er identisk med Jens Andersens drabsmand, som vi jo kender som "Anders Eriksen". Men det forekommer sandsynligt, at sauvegarden Anders Finne i 1659 er den samme som sauvegarden Anders Eriksen fra 1660. Det ene år har man brugt hans tilnavn, det andet hans efternavn (patronym).

Hvorfor Anders Finde skulle rejse ned til Hr. Peder er ikke nævnt, men det er vel sandsynligt, at Bircherod har haft behov for at kontakte ham, og en svensk soldat kunne lettere rejse gennem det besatte Sjælland end en præstegårdskarll eller en anden dansk undersåt.

Man sendte næppe svenske soldater rundt i landet uden en særlig grund: Og en sådan kunne netop være opstået som følge af truende sygdom. Det mest oplagte synes at være, at Bircherod selv har tilkaldt hustruens nærmeste familie i forbindelse med sin forestående død – eller måske har hustruen på et tidspunkt selv fundet det nød-

vendigt. Anders Finde kan så beredvilligt have tilbudt sig. Laste ham for Christian Jensen Bircherods død kan man i hvert fald ikke!

I fordelingen af Christian Jensen Bircherods bo omtales også en række sager, som blev givet til "2 sauvegarder". Det drejede sig om ting til en samlet værdi af 9 dlr. 1 mark 8 skilling fra bl. a. præstens "jernkammer" (værktøjsrum), herunder et par gamle save, en spade, en brødkniv, en trefod og en lænke til brønden. Desuden fik de en sort og en brun mær (gammel hoppe) og to grå og røde bagstole (stole med ryglæn) fra præstens arbejdsrum. Det fremgår ikke klart, hvorledes de to sauvegarder havde gjort sig fortjent til denne ret ubetydelige del af den store arv, endsige, hvad de dog skulle med disse ting! Deres navne er heller ikke oplyst, og vi kan således ikke se, om Anders Finne er en af dem – eller om Peter Nagels løjtnant var den anden. Men mange andre sauvegarder kan der ikke have været i Karlebo på dette tidspunkt.

Christian Jensen Bircherods arvinger var enige om "en sten at lade bekoste for at lige [ligge] paa den sl. mands graff ... med anden omkostning paa 40 dlr.", og den skulle i dag udgøre et

håndgribeligt minde om den så tidligt døde præst:

Helt ukompliceret at identificere stenen er det imidlertid ikke: Der er i vore dage tre gravsten i Karlebo Kirkes kor. Den mest bemærkelsesværdige er en stor sten, der bærer en smuk indskrift på latin og som har nogle fine hjørnerelieffer med indskriftbånd. Nogen antydning af, hvem den begravede er, fremgår ikke af den del af teksten, der ligger frit, for desværre skjuler alterskranken og altertæppet den øverste 2/3-del af stenen med netop denne vigtige oplysning. I standardværket "Danmarks Kirker" er det blevet foreslået, at denne sten kunne være Bircherods gravsten. Usandsynligt er det ikke, for stenen har stor lighed med den tilsvarende sten, der i 1657 blev lagt over hans far Jens Hermansen, i Birkerød Kirke, men sikker kan man naturligvis ikke være, før man engang får fjernet alterskranken og frilagt stenen.

I den omtalte liste over begravelsessteder i Karlebo Kirke nævnes det, at Bircherod blev nedsat i maj 1659 og hustruen i august samme år¹⁹. Det er sandsynligt, at denne oplysning er fremgået af stenen, men den kan naturligvis stamme fra en nu tabt kirkebog.

Bircherods grav er også omtalt i topografen Frederik Algreen-Ussing samling af afskrifter af gravminder m.v. fra 1850'ernes slutning. Han fortæller, at en sten i Karlebo Kirke indeholdt oplysningen om, at den begravede var død, "da danskerne kæmpede mod Karl Gustav" ("Sepuchrum comites fuerunt Danos oppugnante Carolo Gustavo")²⁰. Dette er i hvert fald et citat af gravstenens indskrift, der muligvis i dag gemmer sig – ikke under selve alterskranken, men under altertæppet, der måske ikke var lagt i 1850'ernes slutning. Alterskranken er fra 1846, og det forklarer, at heller ikke Algreen-Ussing har kunnet læse hele indskriften og dermed identificere den begravede på et sikkert grundlag.

Kroejerens ønske den dramatiske nat om, at sauvegarden Anders ville pakke sig, blev ikke opfyldt, men han blev på grund af drabet tilbageholdt af de danske myndigheder, og han blev åbenbart ladt tilbage, da hans regiment nogle uger senere forlod Danmark:

I sig selv er dette meget besynderligt, for gerningen kunne betragtes som en krigshandling, udført lige på skæringspunktet mellem krig og fred, og som ellers ikke synes at have medført særlige konsekvenser for gernings-

mændene²¹. I forbindelse med drabet i Karlebo blev der jo tilmed sendt en svensk fourer fra Køge til Karlebo for at undersøge sagen nærmere i samarbejde med en lokal foged, men de kunne som omtalt ikke komme til bunds i sagen, fordi vigtige vidner som kromand og kapellan ikke ville stå frem, og foureren måtte rejse tilbage til Køge med uforrettet sag.

I sensommeren 1660 måtte Anders Eriksen så gennem en dansk retssag, hvis detaljer ikke kendes nærmere. Kapellanen og kromanden har vel nu afgivet vidneforklaringer, men hvad der i det hele taget er sket, ved vi intet om.

Resultatet af retssagen blev en katastrofe for Anders: Han blev dømt til døden og henrettet ved hængning, som det fremgår af omtalen i Hørs-holm Lens regnskab. Her henvises til, at det var boet efter den dræbte Jens Andersen, der betalte udgifterne her-til. I skiftet for Jens Andersen ses der da også en fordring fra Lorentz Tuxen, for "hvad som er bekostet på den person, som dræbte og ihjelslog Hr. Jenss tilsammen i Penge 16 daler 2 mark". Hans originale bilag er gået tabt, så vi ved ikke præcis, hvor eller hvornår Anders Eriksen blev hængt. Indførslen i lensregnskabet er placeret før en udgift fra den 20. november, så

det er nok sket engang i det tidlige efterår.

I forhold til de bevarede svenske vidneforklaringer forekommer dommen usædvanlig grum, for det virker faktisk, som om Anders har handlet i et ganske berettiget og forståeligt selvforsvar. Umiddelbart kunne man forestille sig, at Anders Eriksen havde haft andet på samvittigheden, der havde givet anledning til dødsstraffen; men herimod taler den omstændighed, at Jens Andersens bo jo betalte for henrettelsen, og det ville det ikke have været pligtig til, hvis andre årsager end drabet havde ligget til grund for dommen.

Måske opfattede man drabet som begået i fredstid, og dermed underlagt civil retsforfølgning, og i så fald må det have været en skærpene omstændighed, at den dræbte var præst. Men det er svært at komme bort fra, at Anders kan være blevet hængt, før forhøret fra Dohnas Regiment er kommet frem til den danske ret. Det kunne forklare dommens hårdhed – og måske også den omstændighed, at forhøret i dag ligger i Danske Kancellis "henlagte sager"²².

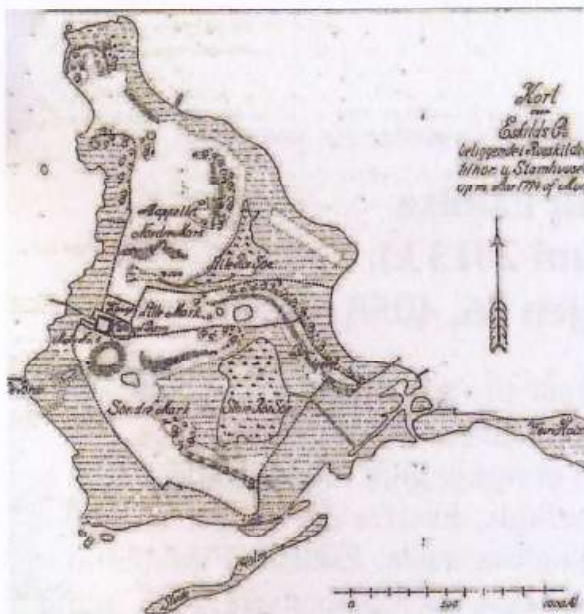
Krigen havde mange ofte, men kun én præst i Karlebo!

Bjørn Westerbeek Dahls grundige kildeliste:

1. Christopher Giessing: Nye Samling af Danske-, Norske- og Islandske Jubel-Lærere. 1. Del, København 1779, s. 332. Oplysningen er ikke be- lagt med kilder fra Giessings side. – En Jubel- Lærer var en lærer, der havde undervist mere end 50 år.
2. S. V. Wiberg: Dansk Præstehistorie. 2, s. 63; H. P. Ewald: Svenskerne paa Kronborg, 1, 1867, s. 308.
3. Bjørn Kornerup: Et Præstedrab i Karlebo 1659, i: Kirkehistoriske samlinger, 6. Række, 3. Bind, 1939-41, s. [1]-8.
4. Rigsarkivet. Danske Kancelli B 162 E Henlagte sager 1658-60.
5. Rigsarkivet. Krigskollegiet. Registrerede breve, der ikke har kunnet placeres i "indkomne breve", 1660, nr. 202 og 204.
6. Fourier: Underofficer der bl. a. sørgede for ind- kvartering.
7. Forhøret er udgivet af Bjørn Kornerup, som note 3, s. 3-5.
8. Navnet Anders Eriksen optræder i forhøret fra 14.8.1660. Det var vanligt at oversætte navne og således kan vi ikke vide, om han egentlig hedder Anders Eriksen eller Anders Erikson.
9. Jens Bircherods dagbog, 26.4.1659 (Det Konge- lige Bibliotek. Ny Kongelig Samling 1986c-4).
10. Kancelliets Brevbøger 1659. Udgivet ved Ole Degn. 2005, s. 163.
11. Rigsarkivet. Hørsholm Len, Skifteprotokol, 1649 -1659, Fol. 123b-130b
12. Mogens Wellendorf: Der var to præstemord i Karlebo, i: Karleborgeren 1988, årg. 7, nr. 1, s. 11.
13. Rigsarkivet. Hørsholm Len, Skifteprotokol, 1660 -69, fol. 40b-41a
14. H. Friis-Petersen: Studenterne ved Københavns Universitet 1611-67, Bind 1,1, Aa-D, s. 28. – Friis-Petersen foreslår dog forsigtigt, at han muligvis er identisk med en degn med samme navn, der er omtalt i Tømmerby Sogn, Thisted Amt, ca. 1672.
15. Kancelliets brevbøger 1659. Udgivet ved Ole Degn. 2005, s. 163. Der findes ingen indlæg til sagen og Sophie Amalies korrespondance fra 1659 er ikke bevaret.
16. Wibergs Præstehistorie. Supplement har ham med blandt Karlebos præster, men dette er åben- lyst forkert.
17. www.arkivalieronline.dk, Frederiksborg Amt, Lyng-Kronborg Herred, Karlebo Sogn 1692- 1767, opslag 218
18. Danmarks Kirker. Frederiksborg Amt. 1968., bind 2, s. 962-963.
19. Som note 3.
20. Det Kongelige Biblioteks Håndskriftsamling Ny Kgl. Saml. 2246: Frederik Algreen-Ussing: Gravskrifter og andre monumentale Optegnelser 1856-64, 2. bind, s. 59.
21. Se afsnittet Plyndringer og mishandlinger, i: Gunnar Olsen og Finn Askgaard: En kamp for livet, 1958, s. 177-183. En systematisk undersø- gelse af retsforfølgningen i mord- eller voldssa- ger under 2. Karl-Gustav-Krig er aldrig blevet foretaget.
22. Til kancelliets henlagte sager hører også sager, der vitterligt var blevet behandlet, eller som senere er blevet placeret her. Det kan således ikke afgøres med usvigelig sikkerhed, om forhø- ret er gået videre i systemet. Som omtalt er ju- stitsprotokollen for Hørsholm Birk fra denne tid gået tabt.

ESKILSØ

Af Niels Nielsen

Roskilde fjords største og eneste beboede ø er i dag mest kendt for sin klosterruin og sit rige fugleliv.

Den har tidligere hørt under herregården Selsøgård, men tilhører i dag Struckmann-fonden. Struckmann var den første formand for Danmarks Naturfredningsforening. Han donerede sin formue til køb af denne naturperle. Den tilbageværende gård og et hus udlejes til private.

Strandengene og søerne rummer et meget rigt og varieret fugleliv. Området indgår i et større fredningsområde. Der er for tiden langt fremskredne planer om at skabe en nationalpark, Skjoldungelandet, hvori også Eskilsø er med. Den kommer til at omfatte den sydlige del af halvøen Horns Herred og store arealer syd her for med bl.a. Ledreborg, store dele af skovene ved Skjoldnæsholm og Boserup skov samt hele den sydlige del af Roskilde fjord med Bognæs.

Øen har fået sit navn efter ærkebiskop Eskil, der tog initiativ til oprettelse af

Danmarks første augustinerkloster på øen. Det nøjagtige år for oprettelsen kendes ikke, men det formenes at være ca. 1130. Det gik imidlertid ikke så godt med klostertugten. Efter beretninger forfaldt munkene til et for tæt samkvem med lokalbefolkningen i bl.a. Jyllinge, som de festede sammen med, også kvinderne! Så bisp Absalon i Roskilde hidkaldte sin studiekammerat Vilhelm fra Frankrig. Han ankom med tre andre munke, der dog efter få år fik nok af det barske klima i Danmark og rejste tilbage. Vilhelm blev. I 1176 erkendte Absalon, at stedet var for afsides og flyttede klosteret til Æbelholt, hvor der blomstrede et rigt og betydningsfuldt kloster frem.

På Eskilsø ses stadig en betydelig rest af klosterkirken, og der træffes en række af de planter, som munkene bragte til stedet. Museet Færggården har ved udgravninger stedfæstet rester af det øvrige klosteranlæg.

I øvrigt går der et sagn om, at øen engang var Vifils ø, hvor han skjulte Roar og Helge fra efterstræbelse.

I 2011 udkom romanen "Herrens Vilje" af Søren Mogensen, der tager afsæt i beretningerne om klosterlivet på Eskilsø og dets forfald; en historisk fiktionsroman.

Udflugt til Eskilsø
Søndag den 9. juni 2013 kl. 12.00
Mødested: Skovvejen 36, 4050 Skibby

Denne sommers udflugt med FAHS går til den yderste kant af det gamle Frederiksborg amt. Vi skal besøge øen Eskilsø i Roskilde fjord.

Der er mange små øer i fjorden, der er et rigtigt godt fugleområde. På øerne yngler et stort antal vade- og svømmefugle, hvorfor der er forbud mod at gå i land eller komme tæt på øerne i ynglesæsonen. Eskilsø er imidlertid så stor, at man kan færdes på øens centrale dele uden at forstyrre. Men strandengene er forbudt område. Vi bliver guidet af pensioneret lærer Poul Gyldenbjerg Mortensen, der som barn boede nogle år på øen, der dengang blevet drevet som traditionelt landbrug med et alsidigt dyrehold. Også i dag beboes øen af to familier. Vi skal holde en fornuftig afstand til beboelserne.

Vi kommer på en rundtur til klosterruinen og de højeste bakker, der giver udsigt til øens fuglerige søer og store dele af den sydlige del af fjorden.

Der er ikke mulighed for at købe kaffe eller andet, så medbring selv lidt vådt og tørt til fortæring i den pause, der er indlagt i turen. Vandringen foregår i terrænet, så fodtøj og påklædning afpasset efter vejret anbefales.

Kør gennem landsbyen Sønderby og fortsæt ad Skovvej til Østskoven til vejen ender i en møle. Da det er småt med parkeringsmuligheder helt ude ved landingsstedet, er det nødvendigt at sætte bilen langs vejen oppe i skoven og sådan, at adgangsvejen til Færgehuset ikke blokeres.

Nærmeste offentlige transport er bus 318, der kører gennem Sønderby, hvorfra der er godt en kilometer at gå. Efterhånden som vi ankommer, bliver vi sejlet over i hold på 8-9 af en lokal fisker. Han har redningsveste til alle. Vi er tilbage på Sjælland ca. kl. 16.

Desværre er turen ikke egnet for gangbesværede.

Deltagerantallet er begrænset. Prisen pr. person er 60 kr.

Tilmelding til Niels L. Nielsen på niels.nielsen@e-posthus.dk eller tlf. 4752 8408 senest onsdag den 05. juni.